

Yılmaz Onay: Toplumcu Gerçekçilik Yolunda Bir Sanat Eri

Ayşegül Yüksel

1975 yılının sonu ya da 1976'nın başı olmalı. ODTÜ'de öğretim üyesiyim. Genel yayın yönetmenliğini Erhan Bener'in yaptığı aylık Özgür İnsan dergisinde tiyatro eleştirileri yazıyorum. Beni bu işe uygun gören Vüs'at O. Bener. Ankara'da yeniyim. Başkent'in tiyatro çevresini tanımıyorum. DTCF Tiyatro Bölümü hocaları ile de tanışma şansım olmamış henüz. Tiyatrolara biletimi satın alarak gidiyorum. Beni tanıyan eden yok. Kendimi tanıtacak durumum da yok. İşimden artan zamanda 1972 ve 1974 doğumlu iki minik çocuğumu büyütmemekteyim.

Bir gün ODTÜ'deki odama Vecdi Sayar geldi. O zaman ünlü değil. Çağdaş Sahne (şimdiki Şinasi Sahnesi) topluluğundaki oyunların kültür etkinlikleri sorumlusuymuş. Beni dergideki yazılardan tanıdıklarını ve Çağdaş Sahne oyunlarına çağırarak istediklerini söyledi. Böylece tiyatro eleştirmenliğim tescillenmiş oldu. O gün bugündür, tiyatro olaylarıyla sarmaş dolaş yaşayıp gidiyoruz.

Çağdaş Sahne'de gördüğüm ilk oyun Nazım Hikmet'in 'Yusuf ile Menofis'iydi. Yusuf'u Köksal Engür oynuyor. Oyunun yönetmeni Yılmaz Onay. (Sonradan hesaplıyorum, henüz 40 yaşında bile değil). Ondan edindiğim ilk izlenim korkutucu bir otoritesi olduğu. Beni oraya oyunlarını izletmek için değil, tiyatro konusunda eğitmek için çağırdıkları duygusuna kapılacağım neredeyse. Onay, oyunu sahnelerken 'toplumcu gerçekçi' yaklaşım üstünde odaklanmış. Anlattıklarında 'mühendisçe' bir yaklaşım sezsem de henüz onun Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışmakta olan, İTÜ mezunu bir inşaat mühendisi olduğunu bilmiyorum. (Onay 'Yusuf ile Menofis'le 1977 Ulvi Uraz En İyi Yönetmen Ödülü'nü alacak). Ankara Deneme Sahnesi'ne de yıllarca emek verdiğini daha sonra öğreneceğim. 1966'da Fransa'nın Nancy kentindeki Tiyatro Festivali'nde, bu amatör toplulukta sahnelemiş olduğu, Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' romanında Nihat Asyalı'nın uyarladığı 'Uzundere'nin, Brezilyalı bir ekiple birlikte birincilik ödülü aldığını da...

İlk buluşmamızın ardından, Çağdaş Sahne'deki bir başka yapımın, Gerhart Hauptmann'ın 'Dokumacıların İsyanı' oyununun tartışmasına konuşmacı olarak çağırıyorlar. Bir ay sonra da Yılmaz Onay'ın sahnelediği 'Grev'le birlikte 'mühendis sanatçı' olgusu gündemime geliyor. Oyunun değerlendirmesini yazmak için iki kez not alarak izliyorum. Bu arada Onay'la söyleşip duruyoruz.

Anlaşılan, izlediğim bu oyunlar 'toplumcu gerçekçi' tiyatroyu örnekleyen bir üçleme. Üçü de çeşitli zaman ve ülkelerdeki işçi sınıfının konumunu irdeliyor. 'Grev' Türk yazarların ürünü. Metin yazarı Nihat Asyalı'ya Yusuf Dağüstün yardımcı olmuş. Maksut Göksu'nun Nazım'ın şiirinden bestelediği 'Bir Hazin Hürriyet' ve Yusuf Dağüstün'ün 'Harbola ki' ve 'İşçi Düğünü' şarkılarıyla zenginleşmiş bir oyun. Ülkemizde yazılmış 'belgesel tiyatro' örneklerinin en önemlilerinden. Sendikalı sanayi işçilerinin, 1970'ler Türkiye'sinde haklarını ne dereceye dek savunabildiklerini tartışıyor. 1973 yılında Bursa'daki bir 'otomotiv-montaj sanayii' işyerinde başlatılan grevi tüm ayrıntılarıyla gözler önüne seriyor. Yapımda, Yılmaz Onay'ın oyunu sahnelerken, nasıl matematiksel bir kurgu oluşturduğunu izliyoruz. Sahne

olayının sanatsal etkisini bozmadan, toplumcu gerçekçi yaklaşımın net yansımalarını yansıtan bir çalışma...('Grev' Onay'ın çok ödüllü çalışmalarından biri olacak).

Onay'la en çok Sanatsevenler Derneği'nin aylık 'oyun tartışmaları'nda görevlendirildiğimiz aşamalarda birlikte oluyoruz. (Daha sonraki yıllarda, başka kuruluşların, Ankara içinde ve dışında düzenlediği tartışma toplantılarında da buluşacağız). Kimi konularda aynı düşüncede değiliz, ama Onay'ın bana güvenen bir tutumu var... Bu güveni nasıl hakettim, bilemem.

Oyun tartışmalarına katıldığımız aşamalarda Onay'ın, devletçe yasaklanmış oyunların sahnelenmesindeki ayrıntılar üstünde olumlu ya da olumsuz değerlendirme yapılmasına karşı çıktığını görüyorum. Bu tutum, sanatın özgürlüğünün kısıtlanmasına, sanatın mağdur edilmesine karşı bir tepki olmalı. Daha önce AST'ta birkaç kez sahnelediği ve hep engellenen Brecht'in 'Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti' ve Yücel Erten'in 1979 sonunda Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediği, 12 Eylül aşamasında sessiz sedasız gösterimden kaldırılan 'Arturo Ui' yapımı bağlamında da aynı tutumu sürdürüyor. Ankara'daki yaşamı ve etkinlikleri boyunca hep 'öfkeli', hep 'hakça' olanın peşinden giden, doğru bildiğinden şaşmayan, savaşımcı bir kişilik sergiliyor.

Onay'ın Çağdaş Sahne'de sahnelediği son oyun, Gladkov'un 'Çimento' adlı romanından Nihat Asyalı'nın uyarladığı sahne metni oldu. 12 Eylül dönemine gelindiğinde Çağdaş Sahne etkinlikleri noktalanmıştı. Onay, AST'ta Rutkay Aziz'le birlikte Muzaffer İzgü'nün 'Sınırdaki' ve 'Duvar' oyunlarını yönetti. 1982'de Hans Fallada'dan 'revü' anlayışıyla uyarlayıp, incelikle sahnelediği, AST yapımı 'Küçük Adam N'Oldu Sana' geldi gündeme. Genç sanatçılar Altan Erkekli ve Nurseli Çamlıbel'in oyunculuğuyla daha da parlayan bu çok ödüllü yapım, Onay'a uğur getirdi demeliyiz. Sanatçı, 1980'li yıllardan başlayarak şaşırtıcı bir üretim sürecine girdi. Tek kişilik, çok kişili, yetişkin ve çocuk oyunları yazdı, oyun uyarlamaları yaptı, Almancadan Türkçeye, toplumcu gerçekçi tiyatro, epik tiyatro ve Brecht üstüne çetin ceviz metinler çevirdi, yurt içi ve dışında birçok oyun sahneledi, oyunları başka dillere de çevrildi, başka topluluklarca da sahneye çıkartıldı. (Bu arada çok sayıda Nazım oyununu yönetmiş olması da dikkat çekicidir) Bir de 'Yazılar Filmatik ' başlıklı, daha sonra filmi yapılan bir roman kaleme aldı.

Ben en son, kendi yazıp 1987'de AST'ta sahnelediği ve 'tersine kabare' olarak nitelediği 'Bu Zamlar Bana Karşı' ve TOBAV'ın yapımcılığında sahneye çıkardığı kendi yapıtı 'Sanatçının Ölümü' oyununa, bir de 1989'da AST'ta sahnelediği 'Yusuf ile Menofis'e yetişebildim. (Böylece yönettiği iki 'Yusuf ile Menofis' benim Yılmaz Onay izleyiciliğimi çerçevelemiş oldu).

Onay sevgili eşi Yurdanur'la birlikte 1990'da İstanbul'a yerleşti. 1993-2002 yılları arasında Devlet Tiyatroları'nda yönetmen olarak çalıştı ve bu kurumdan emekli oldu. Ankara'da ve İstanbul'da ender de olsa karşılaşıyorduk. Daha sonra da daha çok Bodrum'da zaman geçirmeye başladılar. Arada sırada görüştükçe, eski yıllardaki öfkeli ve tepkili tutumunun yerini daha dingin bir eleştireliliğin aldığını görüyordum. Tiyatro sanatı ve toplumcu gerçekçilik adına yapmak istediklerini gerçekleştirmişti. Aydın bir sosyalist olarak

toplumuna olan sorumluluklarını yerine getirmişti. Bu yolda çok çaba harcamıştı. Tanıdığım en çalışkan insanlardan biriydi.

Yıllar önce, bir İstanbul Tiyatro Festivali sırasında son kez karşılaştık. Yetmişli yaşlarında olmalıydı. Vedalaştığımızı ikimiz de bilmiyorduk. Sevgi yüklü sıcacık bakışları belleğime kazınmıştır...